ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

O‘ZBEK TILINI XORIJIY TIL SIFATIDA O‘RGATISHNING SAMARALI USULLARI

Normuhammedova Madina Shukurullo qizi
Andijon davlat chet tillari instituti
Ingliz tili va adabiyoti fakulteti
Xorijiy til va adabiyot (ingliz tili) yo‘nalishi
107-guruh
https://doi.org/10.5281/zenodo.23885751

ANNOTATSIYA: Ushbu maqola o'zbek tilini xorijiy til sifatida o'rgatishning samarali usullarini tadqiq etishga bag'ishlangan. Hozirgi kunda o'zbek tiliga bo'lgan qiziqishning ortib borishi, O'zbekistonning xalqaro maydondagi nufuzining yuksalishi va chet ellik talabalar sonining ko'payishi ushbu tilni o'qitish metodikasini takomillashtirishni dolzarb vazifaga aylantirmoqda. Tadqiqot davomida kommunikativ yondashuv, interfaol metodlar, o'yin texnologiyalari va audiovizual vositalarning chet ellik o'rganuvchilarning tinglab tushunish, gapirish, o'qish va yozish ko'nikmalarini shakllantirishdagi o'rni o'rganildi.

Shuningdek, maqolada o'zbek tiliga xos bo'lgan fonetik, leksik va grammatik qiyinchiliklar, masalan, affikslarning ko'pligi, unlilar garmoniyasi va fe'l shakllarini o'rgatish masalalariga alohida e'tibor qaratildi. Maqola natijalari o'zbek tilini chet elliklarga o'rgatuvchi o'qituvchilar va darslik mualliflari uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: o'zbek tili, xorijiy til sifatida, o'qitish metodikasi, kommunikativ yondashuv, interfaol metodlar, lingvomadaniy kompetensiya, nutqiy ko'nikmalar.

ANNOTATION: This article is devoted to the study of effective methods of teaching Uzbek as a foreign language. Nowadays, the growing interest in the Uzbek language, Uzbekistan’s increasing international reputation, and the rising number of foreign students have made the improvement of Uzbek language teaching methods an important and urgent task. The study examines the role of the communicative approach, interactive methods, game-based learning, and audiovisual tools in developing foreign learners’ listening, speaking, reading, and writing skills. The article also focuses on the phonetic, lexical, and grammatical difficulties specific to the Uzbek language, such as the variety of suffixes, vowel harmony, and the teaching of verb forms. The findings of the article are of practical importance for teachers who teach Uzbek to foreigners and for textbook authors.

Keywords: Uzbek language, as a foreign language, teaching methodology, communicative approach, interactive methods, linguocultural competence, language skills.

АННОТАЦИЯ: Данная статья посвящена исследованию эффективных методов преподавания узбекского языка как иностранного. В настоящее время рост интереса к узбекскому языку, повышение международного авторитета Узбекистана и увеличение числа иностранных студентов делают совершенствование методики преподавания данного языка актуальной задачей. В ходе исследования была изучена роль коммуникативного подхода, интерактивных методов, игровых технологий и аудиовизуальных средств в формировании у иностранных учащихся навыков аудирования, говорения, чтения и письма. Кроме того, в статье особое внимание уделяется фонетическим, лексическим и грамматическим трудностям, характерным для узбекского языка, таким как многообразие аффиксов, гармония гласных и особенности обучения глагольным формам.

Результаты статьи имеют практическое значение для преподавателей узбекского языка как иностранного и авторов учебников.

Ключевые слова: узбекский язык как иностранный, методика преподавания, коммуникативный подход, интерактивные методы, игровые технологии, аудиовизуальные средства, лингвокультурная компетенция, речевые навыки.

KIRISH: Oliy ta'lim muassasalarimizda tahsil olayotgan xorijiy talabalarning yildan-yilga ko'payib borayotgani, xorijda o'zbek tili va madaniyatiga ixtisoslashgan markazlarning ochilayotgani o'zbek tilini endilikda faqat ona tili sifatida emas, balki xorijiy til sifatida o'qitish metodikasini ilmiy asosda ishlab chiqishni dolzarb vazifaga aylantirmoqda.

Ma'lumki, har qanday chet tilini o'rgatishda universal metodlar mavjud, biroq o'zbek tili o'zining tipologik xususiyatlariga ko'ra tubdan farq qiladi. O'zbek tili agglutinativ tillar guruhiga mansub bo'lib, uning fonetik, leksik va grammatik tizimi xorijiy o'rganuvchilar uchun qator qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Xususan:

1. Fonetik qiyinchiliklar: o'zbek tilidagi ayrim tovushlarning talaffuzi, unlilar garmoniyasi hodisasi, urg'uning ma'no farqlashi;
2. Grammatik qiyinchiliklar: affikslarning o'ta ko'pligi va ularning so'zga ketma-ket qo'shilishi bilan yangi ma'no hosil qilishi (masalan: _ish - ishchi - ishchilarimiz - ishchilarimizdan_), 6 ta kelishik tizimi, egalik va shaxs-son qo'shimchalari, fe'lning nihoyatda boy shakllar tizimi;
3. Leksik va uslubiy qiyinchiliklar: o'zbekona muomala madaniyati, maqol va iboralar, milliy-madaniy tushunchalar.

An'anaviy grammatik-tarjimaviy metodda ta'lim olgan o'rganuvchi qoidani yod olishi mumkin, ammo jonli muloqotga kirisha olmaydi. Bu esa bugungi kun talabiga javob bermaydi. Zamonaviy til o'rganuvchi uchun asosiy maqsad - qoida yodlash emas, balki shu tilda fikrlay olish va muloqot qila olishdir. Shu nuqtai nazardan, ushbu tadqiqotda o'zbek tilini xorijiy til sifatida o'rgatishda eng samarali deb topilgan zamonaviy yondashuvlar - kommunikativ yondashuv, interfaol metodlar, o'yin texnologiyalari va audiovizual vositalarning samaradorligini o'rganish maqsad qilib olindi.

Tadqiqot davomida quyidagi vazifalar belgilab olindi:

- chet ellik o'rganuvchilarning tinglab tushunish, gapirish, o'qish va yozish kabi 4 ta asosiy nutqiy ko'nikmasini shakllantirishda interfaol metodlarning o'rnini aniqlash;
- o'zbek tiliga xos bo'lgan grammatik qiyinchiliklarni yengib o'tishda ona tili bilan qiyoslash (kontrastiv tahlil) metodining afzalliklarini ko'rsatish;
- lingvomadaniy va situativ mashqlar, ya'ni tilni madaniyatdan ajratmagan holda, real hayotiy vaziyatlar orqali o'rgatishning samaradorligini dalillar bilan asoslash.

METODOLOGIYA: Ushbu tadqiqot o‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘rgatishning samarali usullarini aniqlashga qaratilgan bo‘lib, tajriba-sinov ishlariga asoslangan holda olib borildi. Tadqiqotning asosiy maqsadi an’anaviy grammatik yondashuv bilan zamonaviy kommunikativ va lingvomadaniy yondashuvlar o‘rtasidagi samaradorlik farqini amaliy jihatdan ko‘rsatib berishdan iborat edi.

Tadqiqot davomida o‘rganuvchilar uchta guruhga ajratilib, har bir guruhga har xil metodika asosida dars berildi. Birinchi guruhda mashg‘ulotlar oliy ta’lim tizimida uzoq yillardan beri qo‘llanilib kelinayotgan an’anaviy grammatik-tarjimaviy metod asosida olib borildi. Bunda asosan qoidani

tushuntirish, tarjima qilish va mashqlar bajarishga e’tibor qaratildi. Ikkinchi guruhda esa zamonaviy kommunikativ yondashuvga asoslanildi.

Darslar davomida talabalarning o‘zaro muloqoti, dialoglar tuzish, rolli o‘yinlar va muammoli vaziyatlarni hal etishga urg‘u berildi. Uchinchi guruhda esa aralash model sinab ko‘rildi. Bu guruhda kommunikativ yondashuv bilan bir qatorda, o‘zbek tiliga xos bo‘lgan lingvomadaniy xususiyatlar, milliy qadriyatlar, real hayotiy situatsiyalar hamda audiovizual va raqamli vositalar uyg‘unlikda olib borildi. Ya’ni, grammatik mavzular nafaqat qoida sifatida, balki o‘zbekona salomlashish odobi, oila, mehmondo‘stlik, bozor munosabatlari kabi madaniy kontekstda tushuntirildi.

Tajriba o‘n ikki hafta davom etdi. Bu vaqt mobaynida har bir guruh haftasiga olti soatdan o‘zbek tili darslarini oldi. Darslar uchun maxsus ishlab chiqilgan o‘quv materiallari, autentik matnlar, qisqa videolavhalar, o‘yinli topshiriqlar hamda Quizlet, Kahoot kabi interfaol platformalardan foydalanildi. Tadqiqotning eng muhim jihati shundaki, o‘zbek tiliga xos bo‘lgan eng qiyin deb hisoblangan jihatlar, masalan, affikslarning ko‘pligi, kelishiklarning qo‘llanilishi, unlilar garmoniyasi va fe’l shakllarining yasalishi masalalarini tushuntirishda talabalar ona tili bilan qiyoslash metodidan keng foydalanildi. Bu orqali mavzuning mavhum emas, balki tushunarli bo‘lishiga erishildi.

Olingan natijalarni baholash uchun tadqiqot so‘ngida barcha ishtirokchilar o‘rtasida yakuniy nazorat o‘tkazildi. Nazorat CEFR talablari asosida to‘rtta nutqiy ko‘nikmani, ya’ni tinglab tushunish, o‘qish, yozish va gapirishni tekshirishga qaratildi. Shuningdek, talabalar yo‘l qo‘ygan fonetik va grammatik xatolar, ularning dars jarayonidagi faolligi va motivatsiyasi kuzatish hamda suhbat metodlari orqali ham tahlil qilindi.

Shu tarzda olib borilgan metodologik yondashuv tadqiqotning nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham ishonchli va asosli bo‘lishini ta’minladi.

MUHOKAMA: Olingan natijalar jahon tilshunosligida e'tirof etilgan zamonaviy metodikalarning o'zbek tili misolida ham o'z tasdig'ini topganligini ko'rsatdi. Xususan, Richards va Rodgers kabi olimlarning kommunikativ yondashuv grammatik yondashuvdan ko'ra samaraliroq degan xulosasi bizning tadqiqotimizda ham tasdiqlandi. Birinchi guruhda kuzatilgan "qoidani biladi, lekin gapira olmaydi" holati an'anaviy metodning eng katta zaif tomoni ekanligini yana bir bor isbotladi. Tadqiqot davomida o'zbek tiliga xos bo'lgan qiyinchiliklarning sababi ham aniqlandi. O'zbek tili affiksal til bo'lganligi sababli, bir so'zning o'zida bir nechta qo'shimchaning ketma-ket qo'shilishi xorijiy talabalar uchun g'ayritabiiy holat bo'lib tuyuladi. Masalan, rusiyzabon talabalar uchun egalik va kelishik qo'shimchalarining birdaniga qo'shilishi, koreys va xitoylik talabalar uchun esa unlilar garmoniyasi hodisasi eng og'ir qiyinchilik sifatida qayd etildi. Aynan shu muammolarni hal etishda ona tili bilan qiyoslash metodining samarasi yaqqol ko'rindi. Turk talabalar uchun o'zbek tilidagi egalik qo'shimchalari o'z ona tiliga o'xshash ekanligini tushuntirish orqali mavzu 2-3 baravar tez o'zlashtirildi. Shuningdek, tadqiqotda tilni madaniyatdan ajratib bo'lmasligi haqidagi nazariya ham o'z isbotini topdi. Byramning lingvomadaniy yondashuvi bo'yicha til o'rganish faqat so'z yodlash emas, balki boshqa millatning dunyoqarashini tushunishdir. Bizning tajribamizda ham, "Assalomu alaykum"ning oddiy salom emas, balki hurmat belgisi ekanligini, kattalarga "siz" deb murojaat qilish madaniyatini tushuntirish orqali talabalar tilni tezroq his qila boshladi.

Audiovizual vositalar va Quizlet, Kahoot kabi platformalar esa bugungi Z avlod talabalarining diqqatini darsda ushlab turishning eng samarali vositasi ekanligi ma'lum bo'ldi.

XULOSA: Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, quyidagi xulosalarga kelindi. Birinchidan, o'zbek tilini xorijiy til sifatida o'rgatishda faqat an'anaviy grammatik-tarjimaviy metodga tayanib

qolish bugungi kun talabiga javob bermaydi. Bu metod o'rganuvchida nazariy bilimni shakllantirsada, kommunikativ kompetensiyani shakllantirmaydi. Ikkinchidan, eng samarali metod deb kommunikativ yondashuv, lingvomadaniy yondashuv va raqamli texnologiyalarning uyg'unligidan iborat aralash model tan olindi. Ushbu modelda ta'lim olgan guruhning natijasi 86,2 foizni tashkil etib, boshqa guruhlardan sezilarli darajada yuqori bo'ldi. Uchinchidan, o'zbek tilini o'rgatishda har bir grammatik mavzuni real hayotiy vaziyat va milliy-madaniy kontekst bilan bog'lab o'qitish, qiyin grammatik hodisalarni esa talabaning ona tili bilan qiyoslab tushuntirish maqsadga muvofiqdir.

To'rtinchidan, kelajakda o'zbek tilini xorijiy til sifatida o'qitish uchun CEFR mezonlari asosida A1 dan C2 darajagacha bo'lgan yagona darsliklar majmuasi, lug'atlar va mobil ilovalarni yaratish hamda o'qituvchilar uchun maxsus metodik qo'llanmalar ishlab chiqish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining "Davlat tili haqida"gi Qonuni (yangi tahriri). 2019-yil 21-oktabr.
2. O'zbek tilini rivojlantirishning 2020-2030-yillarga mo'ljallangan Konsepsiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 20-oktabrdagi PF-6084-sonli Farmoni.
3. Mengliyev B., Shahobiddinova Sh. O'zbek tilini xorijiy til sifatida o'qitish metodikasi. - Toshkent: Mumtoz so'z, 2022. - 248 b.
4. Nurmonov A., Yo'ldoshev B. O'zbek tilining amaliy grammatikasi. - Toshkent: Fan, 2021.
5. Mahmudov N., Odilova G. O'zbek tilini xorijiy guruhlarda o'qitish: muammo va yechimlar // Til va adabiyot ta'limi jurnali. - 2023. - №5. - B. 12-17.
6. Richards J.C., Rodgers T.S. Approaches and Methods in Language Teaching. Third edition. - Cambridge: Cambridge University Press, 2014. - 410 p.
7. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (CEFR). - Council of Europe, 2020.
8. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. - Clevedon: Multilingual Matters, 1997.
9. Azimov E.G., Shukin A.N. Noviy slovar metodicheskix terminov i ponyatiy (teoriya i praktika obucheniya yazikam). - Moskva: IKAR, 2009. - 448 s.
10. To'xliyev B., Shukurov R. Hozirgi o'zbek adabiy tili. - Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2020.
11. Council of Europe. CEFR Companion Volume with New Descriptors. - 2018.